

Konferencja

Dwór a społeczności lokalne na ziemiach polskich w XIX i XX wieku

Kielce, 24 października 2006r.

Historycy związani z kieleckim ośrodkiem naukowym od wielu lat wykazują żywe zainteresowanie dziejami polskiego ziemiaństwa. Wytrwale i z powołaniem analizują różne aspekty losów tej warstwy społecznej, a efektem ich zainteresowań są nie tylko liczne publikacje, ale także konferencje naukowe organizowane przez Instytut Historii Akademii Świętokrzyskiej im. Jana Kochanowskiego. Kolejna z nich odbyła się 24 października 2006r. pod hasłem *Dwór a społeczności lokalne na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*.¹

Problematyka konferencji spotkała się z szerokim zainteresowaniem ogólnopolskich środowisk naukowych. O czym świadczy ilość zgłoszonych referatów i komunikatów. Spośród 34 wystąpień, 26 opracowali badacze spoza Kielc, reprezentujący następujące ośrodki: Ciechanów, Gdańsk, Kraków, Katowice, Lublin, Łódź, Olsztyn, Poznań, Radom, Rzeszów, Szczecin, Warszawa, Wrocław.

Obrady miały na celu zaprezentowanie ustaleń badawczych odnoszących się do wzajemnych relacji ziemian i zbiorowości lokalnych w okresie zaborów, I wojny światowej, dwudziestolecia międzywojennego, lat kolejnej wojny i okupacji, z uwzględnieniem kilku wątków odnoszących się do czasów współczesnych. Taki zakres chronologiczny sprzyjał ukazaniu tematu konferencji w długim trendzie rozwojowym od przełomu XVIII/XIX w. do początków obecnego stulecia. Jednocześnie przyjęte cezury chronologiczne umożliwiły przedstawienie poruszanych problemów w szerokich aspektach rzeczowych i przestrzennych (w skali poszczególnych zaborów, regionów oraz ogółu ziem polskich), co sprzyjało zarysowaniu problematyki podobieństw i różnic w relacjach dwór - społeczności lokalne.

Obrady toczyły się w dwóch sekcjach wyodrębnionych ze względu na kryteria chronologiczne. Przedmiotem zainteresowań uczestników pierwszej sekcji był wiek XIX, a drugiej - wiek XX. Ze względów organizacyjnych zrezygnowano z powołania projektowanej wcześniej sekcji trzeciej, mającej zajmować się problemami *Ziem zabranych*. Wystąpienia przewidziane w jej ramach, prezentowano podczas obrad wspomnianych wyżej sekcji, których moderatorami byli: pierwszej - prof. Witold Molik (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu) i prof. Norbert Kasperek (Uniwersytet Warmińsko - Mazurski w Olsztynie); drugiej - prof. Teresa Kulak (Uniwersytet Wrocławski) i prof. Kazimierz Karolczak (Akademia Pedagogiczna w Krakowie).

¹ Dotychczas zorganizowano trzy sesje, a ich materiały wydano drukiem pod redakcją W. Cabana i M.B. Markowskiego w następujących tomach: *Aktywność ziemiaństwa w Polsce w XVIII - XX wieku*, Kielce 1993; *Ziemiaństwo a ruchy niepodległościowe w Polsce w XIX i XX wieku*, Kielce 1994; *Wieś a dwór na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Kielce 1999.

Uczestnicy pierwszej sekcji koncentrowali swoją uwagę wokół problemów wieku XIX. Wystąpiło w niej 20 referentów, którzy przedstawiali różne aspekty stosunków ziemian i społeczności lokalnych ze zwróceniem uwagi na rolę dworu w życiu tych zbiorowości. Pierwszy referat zaprezentował dr Sebastian Piątkowski (Radom) *Współpraca gospodarcza ziemian województwa sandomierskiego z kupcami i inwestorami żydowskimi w latach 1815 - 1830*. Referent w interesujący sposób ukazał różnorodne przejawy współdziałania ziemian i przedstawicieli społeczności żydowskiej, dostrzegając zarówno blaski jak i cienie ich wzajemnych relacji.

Następni referenci omówili zagadnienia związane z hasłem konferencji ukazując je w skali zaboru austriackiego. W tej grupie problemowej przedstawiono bardzo interesujący referat prof. Krzysztofa Ślusarka (Kraków) nadesłany na sesję i zatytułowany *Między dworem ziemiańskim a drobnoszlachecką zagrodą. Rzecz o roli szlachty w życiu społeczności lokalnych w przedautonomicznej Galicji*. Mgr Łukasz Jewuła (Kraków) charakteryzował postawy *Ziemian z jaśielskiego wobec potrzeb społeczności lokalnych na przełomie XVIII i XIX wieku*, dr Tomasz Kargol (Kraków) zaprezentował ciekawe rozważania na temat *Studiów nad działalnością dobroczynną ziemiaństwa polskiego. Domu Schronienia dla Ubogich im. Artura Potockiego w Krzeszowicach 1832 - 1857*, dr Jacek Szpak (Katowice) zwrócił uwagę słuchaczy na stosunki *Między palacem a społecznością lokalną. Relacje między Sapiehami a społecznością lokalną w ich dobrach galicyjskich 1832 - 1878*. W tym kręgu zagadnień mieścił się także referat dr Jerzego Kuzickiego (Rzeszów) przedstawiającego *Inicjatywy lokalne ziemiaństwa obwodu rzeszowskiego w początkowym okresie autonomicznym*.

Następne dwa referaty poświęcono roli ziemian w życiu lokalnych społeczności na obszarze Królestwa Polskiego. Dr Zofia Gołębiowska (Lublin) mówiła o *Młodzieńczym projekcie Konstantego Zamoyskiego wprowadzenia sądu pokoju w Ordynacji Zamoyskiej*, a prof. Stanisław Wiech (Kielce) poruszył interesujący i inspirujący do dalszych badań problem *Roli ziemiaństwa Królestwa Polskiego w II połowie XIX wieku w oddziaływaniu na społeczność wiejską (w ocenie władz rosyjskich)*.

Tematykę obrad poszerzyły wystąpienia prezentujące zagadnienia specyfiki miejsca dworu w zbiorowościach lokalnych na terenie zaboru pruskiego. Professor Witold Molik (Poznań) poświęcił swoje wystąpienie bardzo istotnemu problemowi postępu cywilizacyjnego, ukazując to zagadnienie w kontekście *Ziemiańskich projektów modernizacji społeczeństwa polskiego w zaborze pruskim w XIX wieku*, natomiast prof. Włodzimierz Stępiński (Szczecin) dokonał porównania *Stosunków wieś - dwór na terenie Królestwa Polskiego i Prus*.

Z przedstawioną powyżej tematyką wystąpień korelowały dalsze referaty, w których zwracano uwagę na szczegółowe problemy relacji ziemian i zbiorowości lokalnych. Zagadnienia odnoszące się do *Roli ziemian północnego Mazowsza w administracji i sądownictwie gminnym w latach 1864 - 1914* przedstawiła mgr Bogumiła Umińska (Ciechanów). Tematyce *Stosunków małomiasteczkowej społeczności Koniecpola z hrabiami Potockimi, właścicielami miasta w XIXw.*,

poświęcił swoje wystąpienie dr Jarosław Kita (Łódź). Z kolei mgr Ewelina Kostrzewska (Łódź) mówiła o wzajemnych relacjach ziemianek i służby dworskiej w Królestwie Polskim w początkach XX wieku, przedstawiając ten problem w świetle ziemiańskiej publicystyki kobiecej. Profesor Barbara Szabat (Kielce) wygłosiła referat ukazujący miejsce *Zemiaństwa w strukturze społecznej guberni kieleckiej według Pierwszego powszechnego spisu ludności Cesarstwa Rosyjskiego z 1897 roku*.

W czasie obrad - podejmowano też zagadnienia odnoszące się do dziejów ziemian na obszarze ziem zabranych. Profesor Piotr Franaszek (Kraków) przedstawił *Relacje między dworem a społecznością wiejską w Sokołowie na Podolu w pierwszej połowie XIX wieku*, mgr Maria Korybut - Marciniak (Olsztyn) zaprezentowała temat *Ofiarności ziemian guberni zachodnich na cele oświatowe w pierwszej połowie XIX wieku*, dr Roman Jurkowski (Olsztyn) skoncentrował się na kwestiach *Opieki dworu nad chłopstwem w guberniach północno - zachodnich w dobie powłaszczeniowej - realia i mity*, formułując swoje spostrzeżenia w oparciu o publicystykę i relacje ziemian, a prof. Wiesław Caban (Kielce) przedstawił tezy referatu *Relacje dwór - wieś w koncepcjach Bronisława Zaleskiego (Litwa w pierwszej połowie XIX wieku)*.

Obrady sekcji zamykał referat dr Mariusza Nowaka (Kielce) *Działalność społeczno - gospodarcza Stanisława Borkowskiego z Jaronowic w połowie XIX wieku*.

Uczestnicy drugiej sekcji zajmowali się różnorodnymi aspektami wzajemnych stosunków dworu i lokalnych społeczności od początku wieku XX aż po czasy współczesne. Zagadnienia *Udziału dworu w lokalnych obchodach rocznic narodowych na ziemiach Królestwa Polskiego w latach I wojny światowej* przedstawiła dr Urszula Oettingen (Kielce), podkreślając rolę ziemian w propagowaniu patriotyzmu wśród najbliższego otoczenia. Okresu wojny dotyczyło także wystąpienie prof. Marka Przeniosło (Kielce), zatytułowane *Dwór i wieś w Królestwie Polskim w latach 1914 - 1918 - stosunki wzajemne*. O mało znanym problemie *Relacji pomiędzy dworem a społecznościami lokalnymi w opiniach środowisk antysemitów* mówił dr Henryk Bałabuch (Lublin).

W trakcie obrad poruszano także szczegółowe zagadnienia relacji ziemian i mieszkańców wsi. Tym kwestiom poświęcili uwagę: prof. Kazimierz Karolczak (Kraków) - *Zarzecze. Pałac a wieś w XIX i XX wieku*, jak również prof. Teresa Kulak (Wrocław), która prezentowała stosunek "pań ze dworu" wobec kobiet wiejskich w świetle publicystyki Stowarzyszenia Zjednoczonych Ziemianek w latach 1895 - 1918. Problem *Aktywności społecznej Maurycego Zamoyskiego* poruszył w swoim wystąpieniu prof. Marian Kozaczka (Rzeszów), a mgr Marcin Piszczek (Kraków) przedstawił uwagi na temat: *Radziwiłłowie wobec mieszkańców Nagłowic i Oksy w pierwszej połowie XX wieku*. Kolejne wystąpienie dr Józefa Ziemczonoka (Warszawa) poświęcone zostało dziejom rezydencji hrabiego Konstantego Przeździeckiego na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym.

Przedmiotem rozważań uczestników konferencji były też zagadnienia odnoszące się do postaw ziemian jako pracodawców i ich relacji z pracownikami.

Tym problemom poświęcono referaty: prof. Tadeusza Epszteina (Warszawa) *Śłużba i pracownicy folwarczni na ziemiach polskich w XIX i XX wieku* oraz prof. Mieczysława B. Markowskiego (Kielce) *Ziemianie jako pracodawcy w II RP (na przykładzie województwa kieleckiego)*. Z tematyką powyższych referatów wiązały się dalsze wystąpienia. Profesor Kazimierz Badziak (Łódź) na przykładzie rodziny Szweycerów - właścicieli dóbr ziemskich Łask, zaprezentował interesujące wyniki badań nad współdziałaniem i konfliktami ziemiaństwa polskiego ze środowiskami lokalnymi. Podobny problem poruszył dr Bogusław Gałka (Gdańsk), referując temat dotyczący *Stosunku rodziny von Kroków do miejscowej ludności w województwie pomorskim w Polsce lat 1918 - 1939*.

Zagadnienia przeszłości i współczesności spletały się w referacie prof. Włodzimierza Mędrzeckiego (Warszawa) prezentującego wyniki interesujących *Badań nad miejscem dworu w pamięci historycznej mieszkańców wsi polskiej w świetle badań studentów Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego*.

Nawiązaniem do prezentowanych podczas obrad problemów wzajemnych stosunków ziemian i społeczności lokalnych, był referat Jerzego Gapysa (Kielce) przedstawiający *Udział ziemiaństwa z zarządkach Polskich Komitetów Opiekunich w Generalnym Gubernatorstwie 1939 - 1945 jako wyraz więzi ze społecznościami lokalnymi*.

Obradom towarzyszyła ożywiona dyskusja, podczas której odnoszono się zarówno do tematyki konferencji, jak i formułowano postulaty oraz wnioski badawcze. Poruszano kwestie metodologiczne (szczególnie dotyczące pojęcia *społeczności lokalnej*), a także odnoszono się do stanu i perspektyw badań nad dziejami ziemiaństwa polskiego. Podkreślano iż są one mniej zawansowane niż nad pozostałymi warstwami społecznymi. Zwrócono też uwagę na konieczność ich kontynuowania. Postulat ten dotyczy zwłaszcza losów ziemian w latach wojny i okupacji hitlerowskiej oraz w czasie wywłaszczania (po 1944r.). Za pilną potrzebę uznano także konieczność bliższego poznania miejsca i roli ziemiaństwa (szczególnie na szczeblu społeczności lokalnych), w procesach modernizacyjnych zachodzących na ziemiach polskich w XIX i XX stuleciu, z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych zaborów. Kolejny postulat zgłaszany podczas dyskusji dotyczył konieczności przedstawiania stosunków dwór - społeczności lokalne nie tylko w kontekście współpracy i więzi, ale także wzajemnych niechęci oraz konfliktów.

Wiele miejsca w dyskusji poświęcono propozycjom zwrócenia większej uwagi na możliwość wykorzystania prywatnych zbiorów i archiwów, co wobec rozproszenia źródeł jest problemem bardzo istotnym w rekonstrukcji przeszłości warstwy ziemiańskiej.

Posumowania dyskusji i zamknięcia obrad dokonał Profesor Wiesław Caban, który w imieniu organizatorów konferencji poinformował, że jej materiały będą publikowane w dwóch oddzielnych tomach, stanowiąc kontynuację poprzednich wydawnictw prezentujących dzieje ziemiaństwa w Polsce.

Jarosław Kita, Ewelina Kostrzewska
Uniwersytet Łódzki